

Poznámka: kurzívou jsou doplněny (obvykle z internetu) věci, které na přednáškách nepadly a pokud vám jde jen o zápočet, přeskočte je. Co se testu týká: má obsahovat tři lehké otázky, které nepřekročí rozsah toho, co bylo odpřednášeno a budou zaměřeny na všeobecný přehled.

Kořeny evropské kultury.....	1
Řecká společnost.....	1
Kritéria pro bytí řeckem	1
Charakteristika řecké kultury a společnosti.....	1
Život v Athénách a Spartě	2
Náboženství – mýtus – věda.....	2
Řecká demokracie	3
Periklova řeč nad padlými	3
Řecká filosofie	3
Počátky filosofického myšlení	3
Sokrates	4
Platón.....	4
Aristoteles.....	6
Helénská epocha	7
Alexandr Makedonský	7
Stavitelství a urbanismus.....	8
Kultura	8
Helénistická filosofie.....	8
Stoikové.....	8
Epikuros.....	9
Plotinos	9

KOŘENY EVROPSKÉ KULTURY

Naše současná civilizace (kterou nazýváme informační společností, která se zrodila ze společnosti industriální) má trojí základ:

- Antiku
- Křesťanství (a židovství)
- „Barbarské“ národy

Budeme se nyní zabývat odkazem antiky:

Proč má Řecko tak mimořádný vliv na dějiny? Je to především pro řecký jazyk, který je velice složitý, ovšem také přesný a básnivý; a pak také „vynález“ pojmového myšlení – odchýlení se od mýtu, počátek vědeckého uvažování, logiky, argumentace.

ŘECKÁ SPOLEČNOST

KRITÉRIA PRO BYTÍ ŘEKEM

Jelikož pod pojmem Řekové s shrnuje několik různých kmenů (Dórové - Sparta, Iónové – Athény, Aiólové apod.), existují tři různé definice řeckého národa:

- Řekem je ten, kdo se za Řeka považuje (tj. např. i Makedoňané)
- Řecké jsou ty kmeny, které se účastní Olympijských her – k počtě řeckých bohů (sem např. Makedoňané nespádají)
- Řecké jsou ty kmeny, které vytvořily „polis“ – městský stát, jako kulturně-politický útvar.

CHARAKTERISTIKA ŘECKÉ KULTURY A SPOLEČNOSTI

- Vysoká úroveň fyzické nejistoty – města mohla být kdykoli dobytá a obyvatelé uvrženi do otroctví (neplatí pro „nedobytné“ Athény – proto se sem stěhuje množství Řeků). Jednotlivé státy jsou neustále ve válce, která se zastavuje na dobu olympijských her.
- Polis – městský stát. Ohrazené sídlo majitelů zemědělské půdy. Ulice neslouží jako dopravní tepny, ale jsou místem setkání. Všechny nežádoucí, „špinavé“ činnosti, jako koželužství, jsou vykázány za hradby.
- Řecká kultura je neintrospektivní a nepsychologická. Nepáre se s individualitou a jejími vrtochy, mnohem více zde jde o vyšší principy. *Ilustrativní srovnání Hamleta s Antigonou: Zatímco Hamlet celé představení váhá, přemýšlí a pochybuje, v Antigoně jsou výchozí pozice předem dány.*

(Antigona chce pohřbít svého muže, protože to byl člověk a proto zasluhuje řádný hrob – pozice lidskosti. Vládce města ovšem nechce/nemůže pohřeb dovolit, protože onen muž zradil město – pozice zákona, odplaty.) Jednotlivé postavy nejsou složitá psychologická individua – jsou to vlastně „ploché“ charaktery, které se zcela identifikují s principem který reprezentují. Hra tedy předvádí vlastně konflikt principů; na vnitřní pochody postav přitom vůbec není brán zřetel. Další ilustrace se týká řeckého pojetí portrétu: ten nemá skutečné, realistické rysy zobrazeného člověka, ale symbolickými prostředky vyjadřuje jeho nadindividuální ctnosti, věčné hodnoty (vousy = aristokrat, krása = mládí, tělesnost = zdraví atp.).

- Řecká společnost je kulturou dialogu. Na mluvené slovo se klade větší důraz, než dnes kdy žijeme v době „přecenění vizuálnosti“. Slovo je v Řecku naprosto závazné a má stejnou, ne-li vyšší platnost, než to, co je napsáno. Dialog – rozhovor a vzájemné ovlivňování dvou a více „duší“ – je oblíbenou formou v literatuře i na symposiích („debatní setkání“ mužů spojené s hostinou a vínem, které se, mimochodem vyrábělo silnější a ředilo se vodou. Platilo, že čím se očekávalo náročnější téma diskuse, tím víc se víno ředilo.) Každý člen řecké společnosti je dialogu schopen, protože je od malička vychováván přemýšlet, formulovat své názory, veřejně je pronášet a obhajovat.
- Umělci platí za řemeslníky, i přesto, že mnozí z nich dosáhli značné slávy. Většinou však zůstávali chudými jak dokládá miska sochaře Feidia, která je úplně obyčejná.
- Člověk se musí kultivovat, aby se člověkem stal. Pravda, poznání není přístupné od přírody automaticky, je nutno se nejprve vnitřně „vybudovat“, abychom toto poznání, Pravdu, mohli přijmout.

Postavení ženy: Ženy se nesmějí účastnit Olympijských her, nesměly zastávat úřady, což však neznamená, že nemohly být uctívány a váženy. Většinou se to však odvozovalo od toho, jaké syny vychovaly. *Ilustrativní historka o ženě, chycené v mužském převleku na olympijských hrách. Byla souzena, ovšem vyšlo najevo, že její syn je olympijský vítěz a ostatní její synové jsou slavnými válečníky. Namísto trestu bylo proto rozhodnuto, že jí bude postavena socha – mimořádná pocta vyhrazená hrdinům: vítězům her a bojovníkům. Pravidlo o zákazu ustupu žen na OH však zůstalo zachováno.*

ŽIVOT V ATHÉNÁCH A SPARTĚ

Athény: Složení společnosti: 1/3 svobodných občanů (plná práva), 1/3 metoikové (svobodní přistěhovalci – nemohli zastávat úřad, nemohli vlastnit půdu. Přesto se však do šťastných nedobytných Athén stahovalo množství lidí. Řada významných Řeků např. architekti Pantheonu byla metoiky), 1/3 otroci (kruté podmínky pro státní otroky: doly, veslaři; poměrně příjemné podmínky pro soukromé otroky: administrativa, policie, úklid, stráž. Odpovědnost za otroka má majitel, který též odpovídá za jeho dobré podmínky k životu)

Sparta: Úplná vojenská nadřazenost, díky vojenské taktice tzv. falangy. Sportovní a vojenské soutěže a soutěže ve zpěvu. Muži bydleli ve vojenských posádkách (rodinu zakládali ve 40, ženy v 16), ženy spravovaly hospodářství, muži prahli po slávě (resp. po soše).

NÁBOŽENSTVÍ – MÝTUS – VĚDA

Principem mýtu je smíření člověka s okolním světem, nikoli jeho pochopení. Mýtus pracuje obvykle nerozumovými prostředky, nepídí se po principech, ale nabízí člověku uklidnění, vyrovnání, pochopení, že děje-li se mu např. nějaké příkoří, že to tak má být a že není třeba se vzrušovat.

Řecká společnost sama je dosti racionalistická, má však mystéria jako pojistný ventil. Mystérium je propuknutí iracionality (*protože každý vývoj racionality přináší stejný vývoj iracionality*) Mystéria nezřídka (vždy) končí orgiastickými kulty, což je oslava napětí mezi životem a smrtí, intenzivní prožitek životní energie v slavnostech, které si dovedeme představit. (Římané měli později z takových kultů a jejich iracionality hrůzu a zakazovali je.)

Homérské náboženství (protože popsáno v Homérových mýtech) je velice volné. Nemá vlastní dogmatiku, neexistují žádné „články víry“, neexistují nauky. Toto náboženství Řeky kultivuje. Pojem „víra“ v současném – křesťanském – slova smyslu však nelze v Řecku definovat. Řekové v bohy nepotřebují věřit, protože s nimi žijí. Co je dobré, krásné a úžasné, je automaticky božské – umění, místa, přírodní síly. Samotní olympští bohové odrážejí lidské vlastnosti (a naopak); dobré i špatné.

Vedle náboženství a mýtu tvoří Řekové také poprvé vědy – disciplinované myšlení. Pravdu má ten, kdo svoji myšlenku podepře silnějšími argumenty, nikoli ten, kdo více křičí nebo kdo má vyšší postavení. Řecká věda je ovšem spekulativní, nikoli experimentální. Jde o to, dojít k bezrozpornému chápání světa a jeho principů, o zorganizování myšlenek, nikoli o aplikaci poznatků a „využití vědy v hospodářství“. Řecká věda se raději zabývá Thaletovou kružnicí a pravoúhlým trojúhelníkem (které v přírodě neexistují), než aby míchala umělá hnojiva a montovala spalovací motor. Řecké vědě je cizí myšlenka ovládnutí a využití přírodních sil – což je hlavním cílem naší současné vědy.

ŘECKÁ DEMOKRACIE

Trvá ve skutečnosti krátce, vlastně pořádně jen v „Periklovských Athénách“ (5. století př. Kr.) Ovšem jde o formalismus, neboť Perikles více či méně rozhodoval o všem sám.

Před Periklem se chudí téměř neúčastnili hlasování, neboť aby měl člověk právo hlasovat, musel se účastnit celého jednání, což si chudí nemohli dovolit, neboť se museli starat o své krámy a živnosti. Perikles ovšem zavádí „náhrady ušlého zisku“, příspěvek za účast na hlasování. Těžiště většiny se tak přesouvá od aristokratů k drobným živnostníkům a z řecké demokracie se stává něco, co se dá nazvat „vládou středně bohatých a chudých, kterou financují bohatí“.

PERIKLOVA ŘEČ NAD PADLÝMI

Dobře ilustruje hlavní rysy řecké společnosti a způsobu myšlení. Podle: Thukydidés: Dějiny peloponéské války. Praha, Odeon, 1997, str. 121 – 125.

Máme ústavu, která se nezhlíží v zákonech sousedů, ba spíše je vzorem pro jiné, než aby je napodobovala. Říká se mu demokracie, vládá lidu, protože se opírá o většinu, ne jen o několik málo jedinců. Před zákonem jsme si všichni rovni, pokud jde o osobní zájmy. Pokud však jde o společenský význam, má při vybírání pro veřejné úřady každý přednost podle toho, v čem vyniká, podle schopností, ne podle své příslušnosti k určité skupině. Ba ani chudoba a skromný původ nikomu nebrání dojít hodnosti, je-li schopen vykonat něco pro obec.

Ve vztahu ke společnosti žijeme svobodně a stejná svoboda panuje v každodenním vzájemném styku, kde neplatí žádné podezírání, kde se nehněváme na souseda, jestliže něco dělá podle své chuti, a nevyvoláváme mrzutosti, které sice nemusí být škodlivé, vyhlížejí však nepřijemně.

V soukromém životě se chováme jeden k druhému bez vzájemného obtěžování a v životě veřejném nepřekračujeme zákony, především ze studu, posloucháme své spoluobčany, kteří právě zastávají úřady, a zákony, především ty, které byly dány na ochranu lidí, jimž bylo ukrivděno, a ty, které jsou sice nepsané, ale jejich porušení přináší podle obecného soudu hanbu. Poskytujeme duchu možnost nejrozmanitějšího oddychu pro denní úsilí. Pořádáme rok co rok závody a slavnosti, zařizujeme se vkusně i v soukromí, takže radost z toho všeho den co den zahnání smutnou náladu...

Dík velikosti naší obce proudí k nám z celého světa všechno. Okoušíme tedy a užíváme plodů ciziny stejně pohodlně jako těch, které se rodí u nás... Naše obec je otevřena všem...

I způsobem přípravy na válku se lišíme od svých nepřátel. Do svého města dovolujeme vstoupit komukoliv a nestává se, že bychom někdy vyháněním cizinců někomu bránili v poučení nebo v podívané na něco, z čeho by nepřítel mohl mít prospěch, protože by to nebylo utajeno, neboť víc než na vojenské přípravy a úskoky spoléháme na odhodlanost k činům vyrůstajícím v našem srdci. Ve výchově se některé národy snaží dosáhnout mužnosti namáhavým cvičením hned od dětství, kdežto my trávíme život ve volnosti, a přesto nejsme o nic horší, když dojde k zápasu s rovnocenným soupeřem.

Milujeme umění, ale s pravou mírou. Milujeme vědění, ale bez újmy na mužnosti. Bohatství je pro nás spíš příležitostí k šlechetným skutkům než k chlubným slovům a co se chudoby týká, není k něcti se k ní znát, ale spíš je k něcti nevymanit se z ní prací. Pečujeme jak o svůj dům, tak o svoji obec, a třebaže se každý věnuje jinému zaměstnání, docela dobře se vyzná ve veřejných věcech. Jsme snad jediní, kteří pokládáme toho, kdo se (veřejných věcí) straní, nejen za nečinného, ale za neužitečného. A jsme jediní, kteří o veřejných věcech společně správným způsobem rozhodujeme, nebo aspoň jednáme. Nemyslíme si totiž, že slovo činu škodí, ale naopak, že je škodlivé nedat se slovem poučit předtím, než se přikročí k činu... I pokud jde o ušlechtilost duše, chováme se opačně než většina lidí. Získáváme si totiž přátele ne tím, že bychom od nich přijímali úsluhy, ale tím, že jim je prokazujeme. Kdo prokázal laskavost, je jistější přítel - bude se snažit udržet si stálou náklonnost k obdarovanému vděčností, na niž má právo. Dlužník je méně horlivý, protože ví, že se mu bude vše, čím oplatí šlechetnost, počítat ne za laskavost, ale za splátku na dluh. My jediní prokazujeme komukoliv služby beze strachu, ne z prospěchářské vypočítavosti, ale v důvěře ve svobodu.

Celá naše obec je školou Hellady. Každý náš občan je po mém soudu stejně způsobilý k rozmanitým oborům činnosti a schopný provádět je obratně a s půvabem. A že to není jen chlubné slovo pro tuto chvíli, nýbrž pravda a skutečnost, to dokazuje sama velikost naší obce, které jsme dosáhli právě pro tyto vlastnosti. Po svých obřích stopách a nikoli bez svědeckví budeme sklízet obdiv u přítomných i budoucích...!

ŘECKÁ FILOSOFIE

Jelikož jde o slovo odvozené od „sofia“ – moudrost, nikoli od zofia – Žofka, není přípustný pravopis „filozofie“.

POČÁTKY FILOSOFICKÉHO MYŠLENÍ

Řecká filosofie vzniká jako kritická aktivita, která měla zabránit rozkladu řecké společnosti po morální stránce. Jediným a nejvyšším nástrojem je rozum; tím se filosofie rozchází s mýtem. Mýtus si klade za cíl smířit člověka s jeho situací, činí to nerozumovými prostředky. Filosofie chce svět uchopovat a myšlenkově ovládat, užívá racionality a přesného pojmového myšlení. Jde tudíž o převrat v myšlení – první neempirický obor.

Kolébku má filosofie v maloasijském Miletu. Miletos je rozhraní kultur, mísí s v něm řecké a orientální vlivy. Proto se zde poprvé klade revoluční otázka po smyslu náboženství. Odpovědi, které poskytuje náboženství a mýty na existenciální otázky člověka jsou nedostačující. Nastává tážání po samé podstatě světa, hledá se univerzální pralátka (Arché). Jde tedy o filosofii v poněkud „přírodovědném“ slova smyslu.

Herakleitos klade otázku jinak: podstata světa neleží v nějaké pralátce (ve fyzické podstatě), ale v zákonu (v logu, v myšlenkové podstatě). Zákon je jednotící podstatou proměnlivého světa. Tento druh filosofie bychom mohli označit jako hledání stálého v proměnlivém.

Později se filosofie dělí na tři základní směry:

- Sokratovské pojetí: filosofie se nesděljuje, nýbrž odehrává. Filosofie dle Sokrata není soubor pouček, který by se dal shrnout do knihy, je to proces – jde o obrozování lidských duší, které se děje prostřednictvím osobního dialogu.
- Platónské pojetí: filosofie psaných uměleckých dialogů. Není to esej, ani traktát, ani soubor pouček, neboť umění lépe odhaluje pravdu. V diskusi dialogů se k pravdě dospívá postupně, se všemi souvislostmi.
- Aristoteles: pisatel traktátů a pojednání. Zakládá přísně logické pojmové vědecké myšlení.

SOKRATES

Výrok „poznej sám sebe“, který je S. připisován, ve skutečnosti pochází z Delf, kde má význam „poznej, jak jsi nepatrný před bohy a Osudem“. Sokrates to ovšem interpretuje jako „poznej podstatu svého života“. To je pro Sokrata charakteristické – odvrací svůj zájem od přírody (kterou má za pouhé „kulisy“) a obrací se plně k člověku a jeho nitru.

Cílem Sokratova snažení je zabránit úpadku Athén. Pokud jde o morálku, ukončuje neosobní dědění – zajímá se jen o to, co mění život člověka. Přestože se neřídíme morálkou rodičů (tj. nedědíme ji), existuje etika, kterou musí každý sám objevit tím, že užívá kritický rozum (tj. odvodíme si ji sami).

Sokrates tvrdí, že svými rozhodnutími mezi dobrem a zlem tvoříme sami sebe; dobro a zlo neleží mimo nás, ale je naší integrální součástí

Sokrates nepíše, ale vede dialogy. Stává se tak prototypem evropského intelektuála – obchází symposia, stýká se s „obyčejnými“ lidmi. Chce je ovlivňovat, vést jejich duše.

Sokrates netvoří dogmatické poučky, nýbrž klade otázky. Stává se tak prvním hermeneutikem (hermeneutika = umění položit otázku tak, abychom došli k něčemu novému; *umění výkladu, interpretace, porozumění*). V důsledku toho neexistuje nic jako sokratovská filosofická škola, žádné učení. Sokrates je proti pedanterii, zavrhuje nepružné poučky.

Sokratovi žáci (od kterých se v podstatě o Sokratovi dozvídáme)

- Xenofón – voják, autor Vzpomínek na Sokrata
- Aristofanes – dramatik, mylně pokládá S. za sofistu, veselohra o něm propadá
- Platón – Užívá Sokrata jako „moudrého“ ve svých dialozích. Značně jej idealizuje.

Sokratova smrt (popsána Platónem). *Sokrates je kýmisi obviněn, že kazí mládež a rozvrací Athény. Soud se obviněním zabývá, avšak chce líčení odbýt rychle, protože jde o jasně nesmyslné obvinění. Sokrates se ve své řeči dopustí urážky soudu a musí být odsouzen vypít číši bolehlavu. Přestože je mu otevřeně ponechána možnost odejít před vykonáním rozsudku z Athén, Sokrates to neučiní, setrvává ve svých názorech a bolehlav vypije v kruhu svých žáků.* Stává se tak prototypem „smrti pro přesvědčení“.

Sokratova cesta dějinami a pozdější interpretace:

- Některé Sokratovy osudy se podobají Ježíšovým – učení lidí, stýkání se s lidmi na okraji společnosti, mučednická smrt; proto je od raných časů křesťany respektován.
- 18. století vidí v Sokratovi mučedníka vědy proti náboženskému dogmatismu. Sokrates pro něj představuje autonomii rozumu, hledání nadindividuálních jistot.
- Pro Hegela je S. vzorem konfliktu jedince a společnosti: *Sokrates přišel s evangeliem svobody proti mrtvým tradicím obce.*
- Nietzsche je nejostřejším kritikem Platóna. *Sokrates je ničitelem instinktu a tudíž i vůle. Nízké rozumářství a technické učení proti životu.* Uniká mu ovšem, že je to právě Sokrates, kdo volá po odváze žít, nikoli jen přežívat. Jde o historické nedorozumění.
- Kierkegaard obnovuje úctu k Sokratovi. Oceňuje Sokratovo popření kolektivismu ve prospěch jedince a jeho rozhodování (= Sokratův dějinný význam!). Sokrates poprvé chápe, že Pravda je niternou záležitostí, že ji nelze shrnout poučkami a definicemi.

PLATÓN

Aristokrat periklovských Athén. Patří do dějin jako myslitel, umělec, i organizátor školství. Svá učení uložil do literárně propracovaných dialogů, které obvykle nesou jméno Platónova současníka. Platón užívá uchvacující metafory. O jeho osobnosti vypovídá i fakt, že ve svých osmdesáti letech sebral síly k zásadnímu přepracování svých životních myšlenek.

Platónova Akademia fungovala od roku 387 př. Kr. do r. 529 po Kr., čímž se stává nejrevolučnějším počinem ve vzdělání vůbec. Šlo o elitní placenou školu, na které se z probrané látky konaly zkoušky. Vyučovalo se „nepraktickým“ předmětům, jako je geometrie, matematika, filosofie. Nejvýznačnějším žákem Akademie je Aristoteles, který zde působil dvacet let – přestože po celou dobu vytrvale vyvracel Platónova učení a později založil vlastní školu.

V myšlení působí Platón revoluci tím, že činí rozum nadřazeným všem ostatním druhům poznání. Tato dominance rozumu nemá mimo evropský kulturní okruh obdoby, jde o mimořádný jev.

Platón je tvůrcem několika dodnes užívaných slov: anamnesis – rozvzpomínání, dnes ve smyslu „pacientův pohled na prodělanou nemoc“; extasis – vyjít ze sebe, mimointelektuální identifikace s ideou.

Platón se zabýval ideálním uspořádáním státu ve dvou spisech: v Ústavě a pozdějších Zákonech. Přichází s myšlenkou postupné degenerace politických systémů:

- Aristokracie – vláda ušlechtilých; sleduje vznešené cíle.
- Plutokracie – vláda bohatých (vzniká z aristokracie zkažené ctižádostí)
- Demokracie – pro Platóna vláda lůzy (je založena na odboji chudých proti bohatým)
- Tyranie – rodí se z demokracie (vlády tisíce malých tyranů) tím, že jeden nabyde vrchu.

Platón hledá záchranu společnosti v ideji Spravedlnosti: kde není konfliktu bohatých a chudých, tam je stabilita.

Další stěžejní ideou Platónova státního zřízení je moc státu nad jednotlivcem. Aplikací tohoto principu je cenzura. Vychází z poznání, že umění má moc měnit člověka, a to jak k dobrému, tak ke zlému. Stát tak cenzurou zabráňuje tomu, aby člověk jednal sám proti sobě. Státu je tak dovoleno ve vyšším zájmu vstoupit až do nejosobnějších rovin člověka. Platón však jde dál: navrhuje pozitivní eugeniku „šlechtění Řeků na základě pečlivého výběru kvalitních rodičovských párů“. Manželství likviduje docela – jako zdroj nestability. Muže a ženy chce učinit rovnoprávnými – pak by jediné pouto mezi nimi byla láska. Kde vyšumí láska, skončí vztah.

Ve výkladu byl bůhví proč vynechán Platónův zásadně důležitý koncept idejí.

Spisy sókratovského období:

- *Lachés (o statečnosti),*
- *Charmidés (o uměřenosti),*
- *Euthyfrón (o zbožnosti),*
- *Lysis (o přátelství),*
- *Hippiás Menší (o výchově k mravnosti),*
- *Ión (o básnictví),*
- *Hippiás Větší (o krásnu),*
- *Apologíá Sokratús (Obrana Sókrata),*
- *Kritón (o poslušnosti zákonů),*
- *Gorgiás (o rétorice a mravnosti).*

V tomto období tvořil P. pod bezprostředním vlivem Sókratovým. Sokratovská kritičnost a skepse vůči zdánlivým jistotám se projevila na přístupu mladého Platóna k etické problematice, kterou zkoumal používaje Sókratovy dialektické metody. V mnoha dialozích zůstalo řešení otázky (např. co je zbožnost) otevřeno. Ve spisech sókratovského období se ještě nevyskytovala teorie idejí.

II. Spisy období zralosti (dvacetiletí po založení Akademie):

- *Menón (o učitelství, ctnosti a anamnesi),*
- *Kratylos (o vztahu názvů k věcem),*
- *Euthydémós (proti --eristice),*
- *Menexenos (parodie na pohřební řeči.),*
- *Symposion (o lásce),*
- *Faidón (o nesmrtnosti duše),*
- *Politeiá (Ústava, ; o nejlepším státním zřízení);*
- *Faidros (o kráse a idejích).*

V druhém období vytvořil Platón nejvýznamnější a nejtýpější část své filosofie, teorii idejí, a stal se tak tvůrcem filosofického idealismu. Snaha o pozitivní řešení problémů a o nalezení konečných jistot v nejdůležitějších filos. otázkách převládla nad sókratovskou kritičností. V tomto období převzal Platón orficko-pýthagorovské názory o nesmrtnosti duše a o jejím převtělování, o těle jako hrobě duše, o rozdílu mezi tímto a oním světem a včlenil je do své originální teorie idejí. Jeho učení se stalo podivuhodnou jednotou racionalismu a mystiky.

III. Spisy z období stáří:

- *Parmenidés (problémy teorie idejí),*
- *Theaitétos (o poznání),*
- *Sofistés (o pravém a zdánlivém věděni),*
- *Polftikos (o dokonalém státníku),*

- *Filébos* (o poměru slasti a dobra),
- *Tímaios* (přírodní filosofie),
- *Nomoi* (Zákony, o druhém nejlepším státním zřízení),
- *Kritiás* (o Atlantidě; dialog nedokončen).

V letech stáří Platon doplňoval a modifikoval své dřívější názory. Jeho myšlení vykazuje empiričtější zaměření než v předcházejících obdobích. Mnoho pozornosti věnoval problémům a obtížím souvisejícím s teorií idejí.

(Dialogy *Mínos*, *Kleitofón*, *Hipparchos*, *Erastai* (Milovníci), *Epinomis* (Dodatek k Zákonům), *Alkibiadés Větší* a *Menší* jsou pravděpodobně nepravé.)

Teorie idejí, jádro Platonova učení; v kterém třeba rozeznávat aspekt ontologický, gnoseologický a eschatologický, vznikla jako syntéza z mnoha rozmanitých prvků. Na její utváření podstatně působil hérakleitovský a prótagorovský názor o proměnlivosti smyslového světa, učení eleatů o neměnném jsoucnu, sókratovské hledání pojmů, pýthagorovská nauka o číslech jako podstatách věcí a orficko-pýthagorovské představy o nesmrtnosti duše a "onom světě": P. 'dělal skutečnost (realitu) na dvě zásadně odlišné sféry: na oblast materiálních věd a na oblast ideálních entit, idejí. Základní vlastnosti idejí je to, že je každá z nich absolutně identická sama se sebou. Z toho pak vyplývají další charakteristické rysy idejí: jsou neměnné, věčné, nehmotné, smysly nevnímátné a s ničím jiným nesmíšené. Platon vycházel z předpokladu, jež považoval za samozřejmý, že objekty jsou tím poznatelnější, čím méně se mění. Soudil proto, že jedině o idejích je možno nabýt opravdového vědění (epistéme, a to cestou rozumového poznání (noésis), kdežto o věcech vnímátných smysly lze dospět jen k neurčitému zdání. Svět idejí je prvotní a smyslovému světu nadřazený; souhrn všech předmětů určitého druhu, např. lidé, stoly apod., je odvozen od jednoho vzoru ze světa idejí, tj. od ideje člověka, stolu apod. Platónské ideje nejsou ve skutečnosti nic jiného než obecné pojmy (druhy a rody), vytržené z procesu poznání a zpředmětněné (hypostazované) jako samostatná jsoucna. O uspořádání světa idejí nepodal P. soustavný výklad. Domníval se zřejmě, že ideje tvoří hierarchicky uspořádaný celek, jehož řád je výsledkem působení ideje dobra, kterou považoval za nejvyšší božský princip. Hmotný svět a jeho uspořádání považoval za nedokonalý obraz světa idejí. Objasnění vztahu mezi oběma světy působilo Platonovi nepřekonatelné obtíže. Závislost věcí na idejích charakterizoval jako napodobení (mímésis), společenství (koinóniá) nebo účast (methexis), ale již Aristotelova kritika prokázala, že tyto pokusy o vysvětlení jsou ve skutečnosti pouhá přirovnání.

Pod vlivem orficko-pýthagorovských představ chápal Platon říši idejí jako "onen svět", s nímž je příbuzná nesmrtná část člověka, duše. Díky této příbuznosti vzniká v duši touha po spojení se světem idejí, ve kterém duše pobývala před narozením a do něhož se po smrti může opět vrátit. Přípravou pro návrat do říše idejí je filos. způsob života, zasvěcený poznávání. Poznání chápal Platon, aspoň ve středním období své činnosti, jako rozpominání (anamnésis) na to, co duše už před narozením viděla ve světě idejí a co po spojení s tělem, které je pro ni vězením-hrobem, zapoměla. Metodou, která vyvolává v duši rozpominání, je dialektika, založená na soustavně vedeném dialogu. V dialogu *Menón* je teorie rozpominání "potvrzena" experimentálně. Sókratés dokáže vhodně kladenými otázkami vzbudit v duši nevzdělaného otroka "vzpomínky" na řadu geometrických pouček. Svou přírodní filosofii, vyznačující se spekulativností a silnými pýthagorovskými vlivy, vyložil Platon v dialogu *Tímaios*. Jako původce kosmu je zde uváděn --demiúrgos, božský tvůrce. Demiúrgos však na rozdíl od křest. boha nevytvořil svět z ničeho, nýbrž měl k dispozici jak látku (rozprostraněnou hmotu bez vlastních zákonitostí), tak model (svět idejí). Aby byl svět co nejkrásnější a nejúčelnější, vytvořil jej demiúrgos jako živou bytost, složenou z duše a těla. Do těla skládajícího se ze čtyř elementů, které se liší tím, že jejich částčky mají tvar různých geometrických tělísek (ohně - jehlanů, vzduch - osmistěnů, voda - dvacetistěnů, země krychlí), vložil duši s rozumem (nús) jako vládnoucí složkou. Rozumnost světové duše se nejvýrazněji projevuje v matem. řádu, jež lze pozorovat v drahách nebeských těles, která P. považoval za viditelné bohy.

Svět idejí a svět jevů - svět kolem nás vidíme tak, jak ho vnímáme svými smysly, vidíme tedy svět jevů. Proti tomuto světu stojí dokonalý svět idejí, kde všechno má svou dokonalou formu. My jsme přišli na svět ze světa idejí. Nejvyšší idea je idea dobra. Náš svět je pouze nedokonalým odrazem dokonalého světa idejí (věci jsou pomíjivé, ideje věčné). Duše má 3 části: myšlení (centrum hlava), cit (hrud'), žádostivost (podbříšek). Kosmologie - představa o Vesmíru. Svět stvořil demiúrgos, svět má podobu koule, uprostřed je Země, kolem ní krouží hvězdy a bohové.

ARISTOTELES

Původem (geniální) Ióňan, athénský metoik, z lékařské rodiny. Pozn: podle Ševčíka ze **Staigery**, podle všech ostatních ze **Stageiry**.

Na rozdíl od svých předchůdců už Aristoteles neusiluje o záchranu polis. Smysl filosofie obrací od společnosti k vědě. Na tomto poli zjednal řeckému myšlení univerzální platnost: vytvořil logiku jako vědu, definoval metodu („cesta za něčím“). Jeho deduktivní logika má teoretické, abstraktní výsledky - je motorem vědy až do 17. století, kdy Descartes přichází s logikou induktivní (experiment). Klasifikuje vědní obory, vnáší systém do prakticky všech oborů bádání. Aristotelovo pojetí samotné filosofie se liší od Sokrata i od Platóna - není to už dialog, ani báseň, nýbrž struktura definovaných pojmů, zvědečtělý systém.

Stejně jako Platón, i Aristoteles je otcem mimořádného vzdělávacího projektu: založil Lyceum, které však mělo odlišné zaměření, než Academia. Vyučovalo se zde přírodním vědám, místo tu měl i sport. Na půdě Lycea se zpracovávaly a systematizovaly rostliny a živočichové, které ze svých tažení posílal Alexandr Veliký. Byl tak vytvořen „katalog druhů“, který po staletí nebyl překonán.

Aristoteles po tři roky působil jako učitel Alexandra Makedonského (od jeho 13 let). Je sice promakedonsky orientován, ale později se s názory světovládcе Alexandra rozchází. Aristoteles má však díky této „kolaboraci“ po skončení makedonské okupace v Athénách problémy a musí město opustit. (Athéňanům je ovšem zatěžko geniálního Aristotela odsoudit - je tedy varován tím, že je

rozbita a do studně vhozena jeho pamětní deska, která jeho jméno zvěčňovala za to, že sepsal všechny olympijské vítěze.) Alexandr Veliký však zajistil Aristotelovi „věčný život“ – učinil z řeckého myšlení, formulovaného Aristotelem, univerzální kulturu své veleříše.

Z Aristotelových spisů se dochovala asi pětina; část v poznámkách žáků, část ve vlastních poznámkách k přednáškám. Aristoteles píše chladně a věcně, nepromlouvá svými emocemi, ale „hovoří z něho předmět sám“. Pokud se pře, strhává nikoli svého odpůrce, ale samotný základ jeho myšlenky. Na hloupé otázky v rozhovorech neodpovídá.

Z nejpodstatnějších spisů uvedeno:

- Kategorie – nejvyšší a nejobecnější pojmy
- O vyjadřování – o tzv. logice subjekt-predikát
- I. a II. Analytika – o tom, co je a co není vědeckým důkazem

Pokud jde o náboženství, zachovával sice řeckou konfesi a obětoval olympským bohům, současně však tvrdil, že „věřit v bohy znamená věřit v pouhé mýty“. Avšak když ve svém zkoumání kosmu hledá prvotního hybatele všech věcí, nalézá to, co nazývá Theos – což lze přeložit jako Bůh, stejně jako Princip. (De facto je tedy Aristoteles deistou, tzn. Bůh svět „roztočil“, ale do jeho chodu dále nezasahuje.)

V názorech na organizaci státu Aristoteles navazuje na Platónův koncept degenerace státních zřízení. Demokracii připouští pouze za velmi specifických podmínek, aby odstranil riziko sklouznutí k vládě lůzy. Nejdůležitější podmínkou je dostatek prostoru ke vzdělávání a kultivaci občanů, což prakticky znamená, že občané se nemohou rozptylovat prací. Kromě toho je demokracie možná jen v menším společenství, v malém státě. Demokracie má spravovat stát ku prospěchu všech občanů. Aristotelovou kritikou byla demokracie na téměř dvě tisíciletí zcela zdiskreditována – tento koncept byl oprášen až v 19. století.

Aristoteles se také vyjadřuje k problematice přátelství. Dle jeho definic jde o vztah, který existuje mimo příbuzenské svazky a daleko překonává přátelství. Přátele si vybíráme individuálně na základě sympatií. Aristotelovské přátelství má tedy tři základní motivy: emotivní náklonnost; „druhé já“, čili možnost poznat sám sebe skrze svého přítele; erotiku, ovšem nikoli sexuální.

HELÉNSKÁ EPOCHA

Období mezi klasickým Řeckem a imperiálním Římem, mezi lety 300 př. Kr. a 30 po Kr. Nelze definovat, zda jde o dobu úpadku či rozkvětu, vývoj jde v různých oblastech opačnými směry. Kultura jde cestou popularizace a vulgarizace, „od Sofokla (génia tragédie) k frašce“. Jde o dobu intelektuálních repríz, nové myšlenky se prakticky neobjevují, pouze se vydávají objemné komentáře a překlady těch starých. Na druhé straně rostou technologické možnosti (viz dále).

ALEXANDR MAKEDONSKÝ

Alexandr je otcem Helénismu, což se mu podařilo dvěma kroky. Zaprvé: sjednotil Řecko v myšlenku velké pomsty Perské říši. A zadruhé: rozšířil řecké (tj. Aristotelovské) vidění světa po celém známém světě a z řecké kultury učinil univerzální pojítko odlišných národů své říše.

Samotná organizace dobytého vojska je příkladná: bylo postaráno o neustálou výměnu pošty s domovinou, veteráni se vraceli do vlasti s ohromnými poklady, které ukořistili – vojevůdce proto nikdy neměl o dobrovolníky nouzi. Vyčerpané jednotky posílal domů, vojsko doplňoval čerstvými.

Při vytváření říše si nepočínal jako vyvratitel kultur, nýbrž uskutečnil gigantický kulturně-civilizační projekt sjednocení. Svatyně poražených národů neničil, naopak ctí symboly národů, chrání královské rody. Proto je obyvateli přijímán. Svedl také dohromady řecké a perské kněze (první ekumenický sjezd v dějinách) a uložil jim vytvořit nové, univerzální náboženství. Spojení řecké civilizace a orientu však nezůstává jen u symbolů: každému ze svých vojáků přidělil dvě úplně nové perské manželky (historika: a hned také nastoupené armádě předvedl, co s nimi; vojáci podle letopisců volali, že Alexandr je chlapák). Z nesmírného množství zlata, které shromáždil, nechal Alexandr vyrazit tetradrachmé, mince s fixním obsahem zlata, které se staly na staletí univerzálním platidlem takřka v celém světě (srovnání s Eurem). Na svých cestách trusí (zakládá) Alexandr četné polis, obvykle se jmenují Alexandrie. Mnohá města v Afghánistánu a podobně pocházejí právě z této doby.

Přejímání řecké kultury však nebylo dokonalé, docházelo k míšení s orientálními prvky. Příkladem za všechny může být vznik astrologie, která v sobě snoubí řecký smysl pro exaktnost a schopnost předem vypočítat polohy nebeských těles a orientální představu o vlivu hvězd a planet na lidský osud.

STAVITELSTVÍ A URBANISMUS

V souvislosti s rozmachem možností (koncentrace bohatství) se realizují megalomanské stavební projekty.

Metropolí světa se stává egyptská Alexandrie, ve srovnání s ní jsou Athény vesnice. Řecká polis se proměňuje v helénskou megalopoli s pravoúhlou sítí ulic. Města mají dlážděné vozovky a kanalizaci – budou to Římané, kdo se z těchto měst budou učit urbanismu. Vrcholem města už není chrám, sídlo bohů, ale palác; můžeme mluvit o desakralizaci architektury. Vzniká celá nová typologie budov (školy, galerie, akvadukty, kanalizace, majáky), stejně jako první stavební předpisy o maximální výšce budov (ovšem ne kvůli bezpečnosti, ale aby nepřesáhly výšku vládcova paláce).

KULTURA

Lidé už nemají čas na myšlenkově náročná díla; kultura přijímá nový cíl: chce bavit. Stává se nevýchovnou. Tomu se přizpůsobuje rozrůzněná žánrů. Vzniká portrét, pantomima (jako sexuální zábava), skutečné sousoší. Sochy nevyprávějí o nadindividuálních principech, ale o prožitku, o utrpení, o pocitu. Jde se cestou naturalizace a dynamizace, „z Olympu se sestupuje na zem“.

Vzniká (nejen) alexandrijská knihovna

Sport se také stává druhem zábavy a opouští svůj původní cíl. Nejde o „soutěže k počtu olympských bohů“, ale o profesionálně organizované kružárny – sportovci jsou kupováni, mají smlouvy o honorářích. Vznikají Panhelénské hry – Ptolemaie.

Poprvé se rozvíjí turismus. Necestuje se už jen za obchodem či za vzděláním, ale i za zábavou. Vydávají se příručky, která místa navštívit a jak se tam chovat, i co o těch místech říkat duchaplného po návratu domů.

Kultura se urbanizuje a militarizuje. Zemědělec přestává být zemědělcem a přesouvá se do města, kde se z něj stává daňová jednotka. Takové občany je snažší povolat do zbraně – Alexandrova říše mohla mobilizovat sta tisíc vojáků (Athény měly k dispozici kolem deseti tisíc mužů).

Megalopole jsou kosmopolitními centry, kde žije vedle sebe řada menšin. Obvykle mají vyhrazené ulice s vlastní samosprávou a policií, v obchodu se soustředí na tradiční národní produkty; podobně jako čínské a italské čtvrti v Americe.

HELÉNISTICKÁ FILOSOFIE

Dochází ke ztrátě metodičnosti a systematičnosti. Nastává myšlenkový eklekticismus (studuje se pouze to, co je atraktivní), odkládá se gnoseologie. Mění se i složení filosofů, stávají se jimi orientálcí propuštění otroci apod.

Filosofie mění své úkoly: nechce se angažovat v otázkách řešení problémů tohoto světa, chce léčit duši, učít ji, jak žít v tomto zkaženém světě. Získává odstup od politiky a osvojuje si postoj „pozorovatele“. Z forem předávání filosofie se prosazují ty nenáročné, např. diapríbe – nenáročný zábavný dialog s didaktickou funkcí, který umožňuje si osvojit fráze vhodné pro určité situace.

Tradiční filosofické školy, jako je stále fungující Platónova Akademie nebo Aristotelovci (zvaní „peripatetické“ – ti, kdo se procházejí) ztrácejí vliv, nastupují nové směry: stoikové a epikurejci.

STOIKOVÉ

Historika o vzniku: žil byl Zenón z Kýthia. Vlastnil obchodní loďstvo, které se mělo údajně potopit i s nákladem. To byla pro něho pohroma, Zenón se zhroutil. Pak se však jedna loď vrátila s cenným nákladem; Zenón byl opět bohatcem. I radoval se, ale řekl si, že takové emoční výkyvy člověka ničí. Koupil stou, která byla černá od krve lidí, které tu popravili, protože to bylo podle něho vhodné místo, kde by si člověk mohl osvojovat stoické myšlení.

Být stoikem neznamená zastávat jistý názor, ale přináležet k určitému životnímu stylu. Stoikové se cvičili v klidu, krajní emoce (kladné i záporné) v sobě potlačovali, k tomu byla vyvinuta i duchovní cvičení. Stoikové si získali všeobecný obdiv (dodnes se říká „se stoickým klidem“) a tato škola byla s úspěchem exportována do Říma. Jak Seneca (vychovatel císaře Nerona), tak císař Marcus Aurelius byli stoikové. Oba ovšem porušovali stoickou zásadu neplést se do politiky.

Hlavní stoické zásady jsou tři:

- atharaxie – zásada neotřesitelného klidu. Stoika „nerozhodí“ ani nebezpečí smrti
- apateia – z. klidného trpění, tj. tím, že trpím, neobtěžuji ostatní a nechávám si to pro sebe
- fatalismus – změna tohoto světa je nedosažitelná, můžeme měnit jen sami sebe

Z toho plyne jisté odloučení od světa vnějších problémů. Ostatně stoikové si život představovali jako dvě arény: vnější a vnitřní. Vnější je zcela nepodstatná, jde o pouhé divadlo. Odloučení se od vnější arény je základem vnitřní svobody. Rozum pracuje jako nástroj vyrovnání se se světem.

EPIKUROSOV

Epikuros má velmi podivný vztah k Démokritovi (autorovi atomistické teorie), neb prohlašuje, že ho nezná; jeho učením se však inspiroval a modernizoval jej: „Pokud je vše z atomů, má vše stejné zákony“, ze čehož vyvozuje předpoklad univerzálně platné etiky: domovem člověka je vesmír, nikoli jen jeho země... tato filosofie umožňuje „emigraci do vnitřního světa“. I Epikurejci jsou tak pouhými pozorovateli vnějšího světa, nikoli jeho napraviteli.

Výrok, který je Epikurovi připisován – „carpe diem“ – je třeba správně vykládat jako „využij dne tak, abys neporušil zásady rozumu“. Vše má být pod kontrolou rozumu, dokonce i radost. Radost, která není podepřena rozumem, je falešná. Přirozená snaha o co nejvíce slasti a co nejméně strasti tak nabírá novou hranici: příliš mnoho slasti rozum zastírá a proto škodí.

Epikuros dělí potřeby do tří kategorií, které má rozum pořádat a krotit:

- Potřeby nevyhnutelné: jídlo, dýchání, spánek atd.
- Potřeby přirozené, ale nevyhnutelné: víno místo vody, sláma místo holé země
- Potřeby nepřirozené: např. touha po slávě

Zásady epikurejství se dají shrnout pod výroky „Nelze žít šťastně, aniž bychom žili rozumně“ nebo „*všeho s mírou*“.

PLOTINOS

Řadí se do čtveřice superstars antické filosofie: Sokrates, Platón, Aristoteles a Plotinos; jeho dílo však nebylo přeloženo do češtiny.

Plotinos žije v Římě ve třetím století po Kristu; je nazýván „římským vykladačem Platóna“. Plotinos zprostředkuje antické poznání křesťanskému světu; je filosofický a teologický myslitel současně, čímž porušuje césuru (oddělení) světa řeckých bohů a řecké filosofie.

Jeho stěžejním spisem jsou Enneady (devítka, protože v devíti svazcích) – zachycují jeho teologické a filosofické názory.